

MEMBRA DISIECTA: IZ SKLOPA KNJIŽNIH VEZAV 17., 18. IN 19. STOLETJA V KNJIŽNICI FRANČIŠKANSKEGA SAMOSTANA V LJUBLJANI*

Sonja Svoljšak

Oddano: 16.01.2003 - Sprejeto: 07.05.2003

Izvorni znanstveni članek

UDK 686.11:7.025

UDK 026.07:271.3(497.4 Ljubljana)

Izvleček

V fondu knjižnice frančiškanskega samostana v Ljubljani je 210 izločenih knjižnih vezav ali njihovih posameznih delov (ti. membra disiecta) neznane provenience in datacije. Predvidoma so bile del knjižnih struktur v obdobju med 17. in 19. stoletjem. Na vzorcu 24 dekorativnih vezav iz sklopa membra disiecta sem izvedla dokumentacijski popis, kodikološko opredelitev strukture in dekoracije, komparativno analizo datacije in provenienc ter slikovno dokumentacijo vsake posamezne vezave. Prispevek podaja tudi nekatere značilnosti dekoracije 24 obravnavanih vezav iz sklopa membra disiecta ter kronološki predlog za okvirni čas nastanka vezav.

Ključne besede: Frančiškanski samostan Ljubljana, membra disiecta, knjižne vezave, 17., 18. in 19. stoletje, kodikološki popis, dokumentacija

---

* *Prispevek vključuje izsledke iz diplomske naloge: Svoljšak, Sonja: "Membra disiecta": iz sklopa knjižnih vezav 17., 18. in 19. stoletja v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljana: Filozofska fakulteta, Odelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, 2002 (mentor: dr. Nataša Golob).*

Original scientific article

UDC 686.11:7.025

UDC 026.07:271.3(497.4 Ljubljana)

Abstract

There are 210 bookbindings and several parts of bookbindings separated from their original text block. They are set apart from the rest of the fond (membra disiecta) in the Franciscan monastery library in Ljubljana. No exact provenience or datation of these bookbindings is known, although they presumably originate in period between 17th and 19th century. A codicological census (of structure and decoration) and a comparative analysis of provenience and datation on the 24 decorative bookbindings from the membra disiecta group was undertaken. Each bookbinding got an illustrated document either taken in a form of a photography or in a pencil rubbing. I presented the main characteristics of decoration and chronological overview of the 24 items of membra disiecta bookbindings.

Key words: Franciscan monastery in Ljubljana, membra disiecta, bookbindings, 17th 18th and 19th century, codicological census, documentation

1 Uvod

Kot pravi v svojem prispevku o knjižnici ljubljanskega frančiškanskega samostana Jaro Dolar, je ta brez dvoma najbogatejša in najzanimivejša med slovenskimi frančiškanskimi knjižnicami in je zato *tem bolj škoda, da je njeno bogastvo nasploh premalo znano in morda tudi ne dovolj dostopno* (Dolar, 2000, str. 436).

V fondu knjižnice ljubljanskega frančiškanskega samostana je med ostalim gradivom zgodovinske vrednosti ohranjenih tudi 183 izločenih platnic brez knjižnih blokov ter nekaj drugih delov knjižnih vezav, kot so: prevleke, posamezne platnice ter hrbti iz različnih obdobj in provenienc. Te sem v okviru pričujočega prispevka poimenovala membra disiecta¹. Platnice predvidoma pripadajo obdobju 17., 18. ali 19. stoletja in so različne izdelave; od ročno izdelanih, dekorativnih, do strojno in serijsko narejenih vezav.

---

¹ Originalni pomen je »raztreseni udi« oziroma ločeni, iztrgani členi ali pa pomeni dele nekdanjih (rokopisnih ali tiskanih) knjig, ki jim prvotne oblike ne moremo ugotoviti ali pa je obremenjena s premenljivimi domnevami. V kontekstu diplomskega dela Membra disiecta: iz sklopa vezav 17., 18., in 19. stoletja v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani, ki sem ga opravljala pod mentorstvom prof. dr. Nataše Golob pa izraz pomeni del knjižničnega fonda v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani, ki je zaradi takšnih ali drugačnih razlogov nedefiniran in izločen iz urejenega dela fonda.

Pričujoče delo je nastalo kot poizkus, da bi takšne primere knjižničnega gradiva iztrgali iz pozabe, ga dokumentirali in uvrstili v ustrezen čas in prostor. Hkrati sem želela prispevati k našemu znanju o knjižnih vezavah, predvsem o tistih malo novejših, ki vse prevečkrat potonejo v senco svojih starejših ali razkošnejših sester.

2 Knjižnica frančiškanskega samostana v Ljubljani

Prvi podatki o samostanski knjižnici manjših bratov v Ljubljani se nanašajo še na prvotno samostansko zgradbo na današnjem Vodnikovem trgu. Tam je knjižnica imela prostore v zahodnem traktu, in sicer v oglu križnega hodnika (Lesar, 2000, str. 159). Ob selitvi na današnjo lokacijo na Prešernovem trgu, so frančiškani s seboj, med drugimi predmeti, odnesli tudi knjige in listine (Ožinger, 2000, str. 204). Formalni ustanovitelj knjižnice je bil provincial Žiga Škerpin, ki je pridobil tudi večino knjig za knjižnico (Lesar, 2000, str. 169). V času njegovega delovanja (prva polovica 18. stoletja) je bil dotok starejše in novejša literature v knjižnico največji (Usenik, 1999, str. 25 - 26). Dvonadstropno stavbo z galerijami na današnji samostanski lokaciji, (dve galeriji) namenjeno knjižnici, so zgradili po potresu leta 1896, čitalnico kot poseben prostor pa so knjižnici dodali leta 1919 (Usenik, 1999, str. 25). Leta 1933 so v knjižnici pričeli z obnovitvenimi deli, saj je bila že zelo zanemarjena in zapuščena.

Med drugo svetovno vojno so odstranili malodane vse knjige - dvojnice, čeprav so imele redne signature (Usenik, 1999, str. 25). Leta 1958 so zgradili knjižnične prostore nad klerikariatom vendar so nadaljnja dela zastala, ker ni bilo zadostnih sredstev. Leta 1970 so nameravali dele frančiškanskega samostana, med katerimi je bila tudi knjižnica, porušiti, da bi zgradili nakupovalno središče. K sreči se to ni zgodilo.

Knjige, ki jih hrani knjižnica frančiškanskega samostana v Ljubljani, so v mnogih jezikih, poleg slovenščine tudi v latinščini, nemščini, italijanščini, francoščini, celo španščini, nizozemščini ter stari češčini (Dolar, 2000, str. 435-436). Urejene so po formatu oziroma velikosti; folianti, kvarti, oktavi in večji formati, ki so shranjeni posebej. Na policah je gradivo razvrščeno pod zaporednimi signaturami, kjer prvi del signature pomeni številko stolpa (npr. 20), druga mala tiskana črka označuje polico (npr. e), tretje število pa pomeni zaporedno številko knjige na tej polici (npr. 34)². Navodila za prostorsko ureditev in katalog je napisal Dr. P. Angelik Tominec, ki je v prvih letih svojega službovanja (pred

---

2 *To je univerzalno veljaven sistem, ki so ga samostanske knjižnice vpeljale z reformo Karla Velikega pred 9. stoletjem.*

2. svetovno vojno) v Ljubljani uredil in popisal knjižnični fond (Usenik, 1999, str. 51 in 74). Knjižnica ima tudi abecedni imenski, abecedni stvarni, strokovni ter matični knjižni katalog.

Starejši del knjižničnega fonda je v pritličju in prvem nadstropju-galeriji, mlajši del pa v drugem nadstropju-galeriji. V knjižnici je približno 70.000 knjig, med njimi tudi 5 srednjeveških rokopisov ter okoli 150 inkunabul (Dolar, 2000, str. 437). Nataša Golob v članku Kadelne iniciale v dveh volumnih frančiškanskega graduala poudarja, da se je pri svoji navedbi rokopisov Jaro Dolar *nekoliko naslonil na katalog Srednjeveški rokopisi v Sloveniji Milka Kosa in Franceta Steleta, pri čemer seveda niso mogli dobiti mesta ne ti. delni rokopisi in fragmenti, še manj pa tisti rokopisi, ki so bili last frančiškanskega samostana v Ljubljani, vendar so danes v drugih zbirkah* (Golob, 2002, str. 154 -156).

3 Metodologija in potek raziskave

Raziskava je bila izvedena v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani med 16. 5. 2002 in 20. 6. 2002. Najprej je bil opravljen kvantitativni del raziskave, in sicer štetje in razvrstitev vseh obstoječih enot *membra disiecta* po velikosti. Naslednji korak je bila izdelava pregleda enot glede na višine hrbtov platnic ter ureditev enot v 5 velikostnih skupin (skupine A, B, C, D, E³). Formiranju velikostnih skupin je sledilo izločanje ročno izdelanih ter dekorativnih fragmentov vezav. Sledil je popis izbranih dekorativnih vezav po kodikološki metodologiji ter izdelava slikovne dokumentacije (grafitnih odtisov ter fotografij) vsakega posameznega fragmenta.

Za namen popisa je bil predhodno sestavljen ustrezen obrazec z naslednjimi kategorijami: material opore in prevleke, dimenzije (višina hrbta, višina ter širina platnic in debelina hrbta) ter kodikološka opredelitev strukture z naslednjimi elementi⁴ (v tem vrstnem redu):

1. vezice,
2. kapital,
3. hrbtna podloga,
4. zavihki,
5. prekrivni foliji.

3 Skupine so bile formirane posebej za to raziskavo glede na specifične obravnavane skupine fragmentov.

4 Ker gre v primeru obravnavanega gradiva za fragmente, ki so zelo različno ohranjeni, sem v primeru neobstojećih strukturnih elementov slednje izpustila, v primeru dodatnih ohranjenih elementov pa dodala novo kategorijo.

Določitvi in opisu ohranjenih strukturih elementov je sledil popis dekoracije platnic (z vrstnim redom dekorativnih elementov od zunanjega roba platnice proti sredini, začevši s sprednjo platnico) in hrbita.

Zadnji element popisa je vseboval opredelitev datacije ter provenience 24 dekorativnih fragmentov vezav na podlagi primerjalne analize s sorodnimi vezavami v knjižnici.

4 Pregled osnovnih značilnosti membra disiecta; število in vrste enot

Skupno število ohranjenih enot *membra disiecta* je 210 enot. Od tega največjo skupino predstavlja 183 platnic, ki so se na kakršen koli način ohranile v celoti. Pri določevanju ohranjenih platnic je bil izbran kriterij, da morajo biti ohranjene vsaj opore, del prevleke in del povezave platnic.

Naslednjo skupino po številu pripadajočih enot sestavljajo knjižne prevleke. Teh je 16 in so iz različnih materialov; usnja, pergamenta, platna ter papirja. Sledi še 8 sprednjih platnic in 1 hrbitna platnica, ki so prav tako iz različnih materialov; največ je kartonastih, papirnatih ter ena lesena.

Kot zadnjo podskupino naj omenim še dve kartonasti hrbitni prevleki.

Najmanj platnic pripada velikostni skupini **A** (> 268 mm: 6 platnic) in skupini **E** (< 156 mm: 26 platnic). Sledile so skupine **D** (180 - 156 mm: 55 platnic), **C** (200 - 180 mm: 50 platnic) in **B** (268 - 200 mm: 46 platnic).

Od 24 dekorativnih fragmentov vezav skupini **A** pripadata 2 platnici, skupini **B** 9 platnic, skupini **C** 3 platnice, skupini **D** 5 platnic in skupini **E** prav tako 5 platnic.

18 od 24 dekorativnih vezav je usnjenih, 2 sta polusnjeni, 2 pergamentni 1 pa platnena. 21 jih ima dekorirani platnici in hrbit, 2 samo hrbit, ena pa ni dekorirana (z izjemo neizrazitega slepega okvirja na platnicah).

Zanimiva je tudi raznolikost materialov in barv, ki so uporabljeni za izdelavo prevlek. 3 prevleke so bile iz črnega usnja, 3 iz temno rjavega (kostanjevo rjavega) usnja, 5 iz svetlejšega rjavega ali lešnikovo rjavega usnja, 1 iz rjavega marmoriranega usnja, 6 iz belega galunskega usnja, 1 iz rdečega usnja, 2 iz neobarvanega pergamenta, 1 iz polusnja ter marmoriranega papirja, 1 iz polusnja ter platna in 1 iz rjavega platna.

5 Kronološki pregled okvirnega časa izdelave 24 fragmentov dekorativnih vezav ter njihovih provenienc

Iz 16. stoletja je predvidoma le ena vezava. Najverjetneje je bila izdelana v drugi polovici tega stoletja. To je FSLJ 3, katere motivika, predvsem borduro iz drobnega listnato-stebelnega motiva ter personifikacije štirih kardinalnih kreposti je značilna za obdobje humanizma. V knjižnici je še nekaj (vsaj tri) knjig s podobnimi vezavami, ki so bile natisnjene v 16. stoletju na italijanskem ozemlju. Vse imajo prevleke iz belega galunskega usnja (ki pa je zaradi oksidacije rahlo umazano-rumenkaste barve), podobno posnete lesene opore ali navidezno posnete opore iz lepenke, renesančne dekorativne motive (personifikacije, borduro iz drobnih listnato-stebelnih motivov) ter zelo izrazito reliefno izstopajoče vezice. Vseeno pa pri določanju okvirnega časa nastanka FSLJ 3 velja dobršnja mera previdnosti, saj je povsem mogoče, da je omenjena vezava le prevezava⁵ iz kasnejšega obdobja (18. stoletja) in zato lahko govorim o drugi polovici 16. stoletja le kot o možnem spodnjem času nastanka te vezave.

V drugi polovici 16. stoletja so bile v Ljubljani tri knjigoveške delavnice (Slokar, 1972, str. 52), iz katerih bi utegnili izvirati vezava FSLJ 3, popolnoma mogoče pa je tudi, da je bila knjiga v zasebni uporabi katerega od redovnikov, ki jo je prinesel s seboj ob prihodu v samostan. Morda je odgovor na slednje vprašanje na ločenem listu papirja, ki se nahaja znotraj platnic. Na njem je namreč zapisana letnica 1638 ter osebno ime (Lozzini). Če je omenjeni list res pripadal iztrganemu knjižnemu bloku, je bila knjiga najverjetneje natisnjena pred letom 1638, česar pa za čas izdelave vezave nikakor ne morem trditi.

V 17. ali 18. stoletju so najverjetneje nastale vezave FSLJ 1, FSLJ 2, FSLJ 4, FSLJ 8 in FSLJ 20. Prvi dve, ki sta popolnoma identično dekorirani s slepimi odtisi, sta zelo zanimivi predvsem zaradi lešnikovo rjavega usnja, ki je uporabljeno za prevleko, in ga na podobno dekoriranih vezavah ni najti niti prej niti kasneje, nasploh pa je taka barva usnjene prevleke zelo izjemna za vezave knjig v ljubljanski frančiškanski knjižnici.

Knjige, katerih vezave se s FSLJ 1 in FSLJ 2 ujemajo v posameznih elementih dekoracije platnic (vretenasti listni ornamenti v središčnem delu notranjega okvirja, vitičasto listni ornamenti ter bordura iz palmet in pikčastih lokov), so bile natisnjene v 17. pa tudi v 18. stoletju v različnih krajih. Večinoma so oblačene v belo usnje.

5 *Nataša Golob, Srednjeveški kodeksi iz Stične: XII. stoletje pravi, da so pri prevezavi nekaterih starejših knjig v 18. stoletju uporabili za dekoracijo suhe pečatnike z zgodnjerenesancijskimi motivi. Tako za Stično, kot tudi za več samostanov iz notranje avstrijskih dežel je take posege mogoče dokumentirati, nekatere prevezave iz 18. stoletja pa so celo datirane (Golob, 1994, str. 45).*

FSLJ 4 in FSLJ 8 sta povsem različni vezavi. Prva je popolnoma preprosta humanistična študijska vezava s pergamentno prevleko, kakršne ima veliko knjig v knjižnici, ki so bile natisnjene v 17. stoletju v različnih mestih. Druga pa je zelo prefinjeno dekorirana vezava v belo galunsko usnje. Različice rastlinske bordure (cvetlični, želodovi in srčasto listni ornamenti) ter cvetlične ornamente, ki se nahajajo v središčnem delu notranjega okvirja, lahko v knjižnici najdemo na precejšnjem številu vezav knjig v belo usnje, ki so bile natisnjene večinoma v 17. in 18. stoletju in so predvsem z italijanskega, avstrijskega ter nemškega ozemlja.

FSLJ 20 je prav tako zelo bogato dekorirana s slepimi odtisi (palmetna bordura, listnato-vitičasti ornamenti ter rombasta rozeta). Veliko vezav, s podobno kombinacijo motivov, vsebuje tudi exlibris p. Žige Škerpina, tako da je znan okvirni čas njihovega prihoda v knjižnico; tj. prva polovica 18. stoletja.

Upoštevati je potrebno dejstvo, da je bil p. Žiga Škerpin tudi vizitator in je veliko potoval predvsem po italijanskem, avstrijskem, madžarskem in bavarskem ozemlju. Prav na svojih številnih potovanjih je pridobil ogromno število knjig za ljubljansko frančiškansko knjižnico. Vprašanje je le, koliko knjig je bilo ob vključitvi v knjižnico že zvezanih, in koliko jih je bilo naknadno vezanih pri katerem od bližnjih knjigovezov. Eno od dejstev, ki bi lahko govorilo v prid temu, da so bile nekatere knjige morda vezane tudi v ljubljanskem samostanu, je podatek, da je med leti 1750 in 1766 v prepisih frančiškanskih uradnih listin omenjen tudi brat laik - knjigovez⁶, zatorej ne gre izključiti možnosti, da so samostanski knjigovezi v ljubljanskem samostanu obstajali tudi prej in kasneje. Sploh pa je bila knjigoveška dejavnost med frančiškani zelo razširjena v severni Evropi. Avtorica Mirjam Foot namreč pravi, da *je se je red manjših bratov ponekod "poklicno" ukvarjal z vezanjem knjig, ki so bile zvečine okrašene s slepimi črtami in slepimi pečatniki* (Foot, cop. 1993, str. 7). Nataša Golob je v članku Kadelne iniciale v dveh volumnih frančiškanskega graduala o ljubljanskih knjigovezih in povezavi s frančiškani zapisala naslednje: *Ljubljanski knjigovezi so (tako kot v večini notranjeavstrijskih krajev od 16. do 19. stoletja) od cerkvenih in drugih prodajalcev kupovali izločene srednjeveške rokopise ali dele rokopisov za mali denar kot makulturni material tako v Ljubljani kot drugih bližnjih krajih. Po tem, kar je v sedanji frančiškanski knjižnici videti, kaže skoraj ves knjižni fond (pred 1800) vezavo v dveh izrazitejših oblikovnih značilnostih, kjer bi starejšo skupino najbrž lahko povezovali s knjigovezom Janezom Webrom (mogoče njegovo donacijo, o kateri govo-*

---

6 To je bil brat laik Linus Hanzing. V istem viru je omenjenih še nekaj bratov laikov, ki so se ukvarjali z vezanjem knjig v raznih frančiškanskih samostanih na ozemlju tedanje hrvaško – kranjske frančiškanske province. V samoborskem samostanu sta bila to Rocus Polti in Anacletus Jarz, v brežiškem pa Stephanus Humpl. Vir: Prepisi uradnih listin hrvaško - kranjske frančiškanske province za leta 1748-1766.

ri Valvazor), mlajšo pa z osebnim naročilom p. Žige Škerpina (1689 - 1755) (Golob, 2002, str. 154 - 156) .

FSLJ 9 je ena izmed mnogih humanističnih vezav v bel pergament z zelenimi platnenimi trakovi v knjižnici frančiškanskega samostana. Različni izvodi dela *Medulla theologia moralis* (Hermann Busenbaum) s takšnimi ali podobnimi vezavami (brez platnenih trakov) so bili natisnjeni na zelo različnih mestih (severna Evropa, srednja Evropa, južna Evropa). Podobne zelene platnene trakove kot na FSLJ 9, lahko najdemo na pergamentnih knjižnih vezavah knjig, ki so bile natisnjene v 17. stoletju v kar lepem številu, nekaj jih je že potrganih, večina pa je prav presenetljivo dobro ohranjenih, in še vedno služijo svojemu prvotnemu namenu. To pomeni, da je FSLJ 9 najverjetneje iz poznega 17. stoletja.

FSLJ 14 je zelo specifična vezava s celo množico različnih slepo vtisnjenih motivov. Čeprav sem našla identična ornamenta (granatno jabolko ter cvetlična zunanja bordura), ki je pri FSLJ 14 v notranjem okvirju še na precejšnjem številu vezav (v rjavo in belo usnje), pa ji vseeno nisem mogla določiti provenience, saj sta bila motiv granatnega jabolka ter cvetlični vzorec bordure zelo priljubljena in zato precej neizrazita motiva. Zanimiva je cikcakasta bordura, ki se na FSLJ 14 pojavi kar dvakrat, vendar je ob iskanju vezav s podobnimi dekorativnimi motivi nisem zasledila nikjer več. Našla je nisem niti na vezavi knjige s signaturo 26 a 32 (knjiga dekretov), ki se s FSLJ 14 sicer ujema tako v barvi usnja, ki je bilo uporabljeno za prevleko, kot tudi v vseh ostalih dekorativnih motivih, ki se pojavljajo na platnicah te vezave. Zelo verjetno sta bili tako FSLJ 14 kot tudi knjiga dekretov zvezani v Ljubljani ali okolici, saj je slednja neke vrste interni dokument samostana.

SLIKA 1: Vezava FSLJ 9

PRIMER POLNEGA KODIKOLOŠKEGA POPISA:

Smetanasto bel pergament prek kartonastih opor. Višina hrbtna: 162; dimenzije: 162 x 101 x 44.

Ostankov vezic ni. Vidni sta luknji, kjer sta potekali kapitalski vezici. Pergament je do širine približno 15 mm zapognjen na notranjo stran platnic. Hrbet je bil dodatno podlepljen s fragmentom tiskanega latinskega teksta. Navaden bel papir je prilepljen na notranjo stran platnic prek zavihkov. Na notranji strani sprednje platnice so tri olim signature napisane s črnilom in prečrtane:

1243. E. d. 22, 3

10. E. 14

4612, 10 e 62.

Robovi platnic niso dekorirani. Ker so bile platnice večje od knjižnega bloka, so stranski robovi rahlo upognjeni navznoter. Sprednja in hrbtna platnica sta identično dekorirani. Zunanji okvir tvorita dve slepi liniji. Še dve vertikalno potekajoči liniji potekata ob hrbtni strani platnice. Ob zunanjih robovih sprednje in hrbtna platnice so približno 13 mm proti notranjosti pritrjeni štirje zeleni platneni trakovi; zapirala.

Vezice niso izbočene. Na vrhu hrbtna je napis s črnilom pisan v okorni kapitali:

MEDVL

LATHEO

LOGIA

P. BVSEN

BAUM

Pod napisom je prav tako s črnilom zapisana rimska številka III.

Dve zelo podobni vezavi predvsem po številu slepih črt in izvedbi okvirja na platnicah, pisavi na vrhu hrbtna ter rimskemu številu VI pa tudi po platnenih trakovih, ki služijo kot zapirala, sta pod signaturo. 20 e 42 (151; 151 x 84 x 38) in 17 i 10 (201; 204 x 150 x 65). Tudi stranski robovi so pri obeh vezavah rahlo podaljšani navznoter. Prva knjiga vsebuje podatke o založniku; Leopoldi Boigt in je bila izdana leta 1690 na Dunaju, druga pa 1699 v Dilinga (Dillingen) pri založniku in tiskarju: Joannisu Caspariju Bencardu. Še ena podobna vezava je v knjižnici, in sicer ima signaturo 15 d 15 (159; 160 x 94 x 68). Natisnjena je bila leta 1682 v Salzburgu pri Joannisu Baptista Mayru (apud Joannis Baptista Mayr). Po pregledu knjižničnega kataloga sem ugotovila, da gre za delo Medulla Theologia moralis avtorja Hermanna Busenbauma (1600-1668). V knjižnici je še več izvodov tega dela iz različnih provinenc (Benetke, Bamberg, Antwerpen itd.), ki so večinoma natisnjeni v obdobju 1671-1698.

Vezava FSLJ 23 mi je ob mnogih poizkusih točnejše datacije povzročila kar nekaj preglavic. Tako kot na primer FSLJ 1, FSLJ 2, FSLJ 15 in druge samostan-

ske vezave s slepo vtisnjeno dekoracijo, je tudi FSLJ 23, s prevleko iz belega usnja in dekorativnimi motivi, ena izmed mnogih zelo podobnih belih vezav, katerih dekorativni motivi in njihove kompozicije se na vezavah knjig v frančiškanski knjižnici pojavljajo skozi daljše obdobje (v tem primeru je to večinoma obdobje 17. in 18. stoletja). Zelo nerazločen odtis na platnicah FSLJ 23 in odtrgan prekrivni papir na notranji strani platnic sta mi še dodatno oteževala iskanje sestrskih vezav. Po številnih primerjanjih posameznih dekorativnih elementov, kot so bordura iz palmet in pikčastih lokov ter medaljonasta grba v središču notranjega okvirja in obroba iz črte in trikotničkov ob vezicah, ki se najpogosteje pojavljajo na platnicah knjig med letoma 1602 in 1725 sem mnenja, da je spodnji možen datum izdelave vezave FSLJ 23 treba postaviti na začetek 17. stoletja.

V 18. stoletju sta najverjetneje nastali vezavi FSLJ 15 in FSLJ 24. Zelo zanimiva je velika razlika med njima ter popolnoma različna stila in tehniki dekoracije, ki sta bila uporabljena pri njuni izdelavi. FSLJ 15 je tipična vezava frančiškanske knjižnice v belo galunsko usnje, s slepimi odtisi in supralibrosom (frančiškanski in Marijin grb). Takšnih vezav je v knjižnici veliko in so bile, kot že rečeno, najverjetneje izdelane pred letom 1700, proti koncu 18. stoletja pa so vedno redkejšje. Druga, FSLJ 24, pa je v nasprotju s preprosto samostansko vezavo FSLJ 15 popolnoma sodobna; s svojo dekoracijo platnic tipa *a la dentelle*⁷ ter prevleko iz marmoriranega usnja namreč sledi splošnejšemu evropskemu trendu dekoracije tega časa. Zanimivo bi bilo vedeti, kaj pomeni kratka M. v. J. (morda iniciale lastnika) na sprednji platnici vezave, ker bi se morda tako lahko dalo pojasniti, kdo je knjigo prinesel v to knjižnico. Podobne dekoracije tipa *a la dentelle* na knjižnih platnicah kljub temeljitemu pregledu namreč nisem našla, tako da sem se pri identifikaciji morala ravnati predvsem po marmoriranem papirju na notranji strani platnic ter dekoraciji hrbta (zelo podobni zlati cvetlični motivi se pojavljajo na kar lepem številu knjig, natisnjenih v 18. stoletju).

Vezavi z FSLJ 21 in FSLJ 17 sta popolnoma enostavno dekorirani s slepimi črtami. Knjig s takšnimi preprostimi vezavami v kostanjevo rjavo usnje z zapirali ali brez je v knjižnici prav lepo število, natisnjene pa so bile večinoma v 18. stoletju na področju srednje Evrope (Nemčija, Bavarska). FSLJ 12 je v nasprotju s FSLJ 17 in FSLJ 21 bogato okrašena vezava s prevleko iz belega galunskega usnja. Dekorativni motivi (bordura iz cvetličnega vzorca, želodov ter srčastih listov, cvetlični ornamenti v središčnem delu notranjega okvirja, nazobčani

⁷ Čipkasta dekoracija izvira iz pariških delavnic 18. stoletja. Zanja je značilna postopna širitev čipkastih bordur na platnicah, dokler te ne postanejo najpomembnejši element dekoracije. Na sredini osrednje ploskve pogosto ostane le malo prostora za grb lastnika, pa tudi robovi okvirjev pogosto niso več ravni, temveč valoviti, ker gre za vpliv školjčne ornamentike (*rocaille*) v okviru rokokojskih tendenc (Harthan, 1985, str. 27-28).

listni ornamenti ter ovali v spodnjem in zgornjem delu notranjega okvirja), pa se v tej ali različnih drugih kombinacijah pojavljajo tudi na platnicah mnogih drugih knjig, ki so vezane v belo galunsko usnje iz 17. ter 18. stoletja (večina je to obdobje med letoma 1650 in 1700).

FSLJ 7 spada v skupino vezav, ki imajo (praviloma) dekoriran samo hrbet. V knjižnici je tudi precej knjig z identično vzorčenim marmoriranim papirjem na notranji strani platnic, ki so bile izdelane (natisnjene) nekje sredi 18. stoletja v Ljubljani. Ker je bila knjiga natisnjena v Ljubljani in ima vezava popoln dvojniki, predvidevam, da je bila tudi zvezana pri katerem od ljubljanskih knjigovezov; najverjetneje na začetku druge polovice 18. stoletja.

Vezavi FSLJ 10 in FSLJ 11 spadata v skupino vezav z izrazito reliefnim odtisom dekoracije na platnicah. Najpogostejši so različni nabožni motivi, ki se na tak ali drugačen način skladajo z vsebino knjig (emblematske vezave). To so lahko podobe svetnikov, svetopisemski prizori ter oltarni motivi. V primeru FSLJ 10 je to podoba sv. Frančiška v središčnem medaljonu; knjiga pa vsebuje njegov življenjepiš. Na vezavi FSLJ 11, ki je molitvenik, pa najdemo motiv oltarja. Najpogosteje se dekoracija tega tipa pojavlja skupaj z vzorcem tipa fanfare na hrbtu, ki obkroža naslov knjige. Vse te številne knjige z emblematskimi vezavami so bile natisnjene na nemških, avstrijskih, nekatere pa tudi na italijanskih ozemljih, nekatere pa vsebujejo celo podatek o knjigovezu. Ker je v knjižnici toliko podobno dekoriranih vezav knjig, ki so bile zvečine natisnjene v drugi polovici 18. stoletja, je mogoče, da jih je bilo večje število po podobnem vzorcu zvezanih na istem mestu.

Vezavi FSLJ 6 in FSLJ 22 na prvi pogled kažeta nekaj malega podobnosti glede kompozicije hrbtnih dekoracij ter tipa pisave naslovov na hrbtnih etiketah. Vendar so platnice prve knjige scela vezana v lešnikovo rjavo usnje, druga vezava pa je polusnjena pa tudi dekorativni motivi na obeh so zelo različni. Kljub temu, da ima FSLJ 6 zelo izrazito dekoracijo (astragala, diagonalna mreža, zvezdice, barve etiket na hrbtu) pa v celotnem fondu ni nobene vsaj malo podobno dekorirane vezave. Edini rdeči niti, ki sem ju našla po večkratni primerjavi z ostalimi vezavami v knjižnici, sta čopasta bordura in vzorec iz palmet in tulipanov, ki se še kar pogosto pojavljajo kot hrbtna dekoracija knjig, ki so bile natisnjene na avstrijskem ozemlju na začetku 19. stoletja, vendar sta le redko prisotni obe. FSLJ 22 ima v knjižničnem fondu manj razkošno dekoriran vsebinski dvojniki (druga izboljšana izdaja), natisnjen in izdan leta 1813. Vezava je polusnjena in ima malce temnejšo z rjavim, drobno kašastim vzorcem potiskano marmorirano papirnato prevleko platnic, pa tudi barva hrbtnih etiket in pisava na njej se ujemajo s FSLJ 22. Čisto mogoče je, da sta bili obe, tako skromneje dekoriran vsebinski dvojniki kot tudi FSLJ 22 izdelani na istem mestu (morda celo v Ljubljani), vendar bi bilo za potrditev te trdive potrebno najti še kakšno knjigo s podobno dekorirano vezavo ter drugim krajem natisa.

Na vezavi FSLJ 5 je zelo pestra zbirka zlatih obrobo; obroba iz triperesnih deteljic v kombinacijami s tulipani ali kronami ter obroba iz nageljnovih stebel in cvetov. Posamični vzorci se nahajajo na vezavah knjig iz najrazličnejših, predvsem bavarskih, nemških ter avstrijskih provenienc, prav na nobeni pa nisem našla kombinacije vseh treh vzorcev. Kljub temu, da sem na podlagi primerjave zgoraj omenjenih vzorcev na drugih vezavah lahko okvirno določila datacijo (sredina 19. stoletja), pa bi bilo določanje provenience FSLJ 5 zgolj ugotovitev, saj je precej specifična, podobnih vezav pa v knjižnici ni.

Na začetku 20. stoletja (leta 1900 ali kasneje) je bila najverjetneje izdelana polusnjena vezava FSLJ 16, ki ima popoln dvojniki. Je edina iz sklopa membra disiecta, pri kateri je kot material prevleke platnic uporabljena kombinacija usnja in platna. Vezav s takšno prevleko je v fondu frančiškanske knjižnice še nekaj.

Za vezavo FSLJ 13, ki skoraj zagotovo prihaja s slovenskega ozemlja (knjiga je bila natisnjena leta 1900 v Ljubljani) bi se lahko reklo, da je ena izmed mnogih, pa vendar je malce posebna že zato, ker je edina med štiriindvajsetimi vezavami iz sklopa membra disiecta scela oblečena v platno. Njeni popolni dvojniki, pesmarice, se naloženi v velik kup "skrivajo" na drugi galeriji med neurejenim mlajšim gradivom.

Povsem neznani sta datacija in provenienca vezav FSLJ 18 in FSLJ 19. Prva je brevir, ki je nekaj posebnega zaradi škatlasto oblikovanih platnic. Je primer standardne vezave molitvenikov ter drugih liturgičnih knjig za zasebno rabo, ki se je pojavljala skozi daljše obdobje. Sestrške vezave pa mu v poplavi pre mnogih molitvenikov in brevirjev, ki se urejeni ali povsem neurejeni nahajajo v drugi ter tretji galeriji knjižnice ni bilo mogoče najti. Druga je začetni zvezek iz neznane serije in je scela vezana v rdeče usnje. Kljub zelo specifični barvi in bogati zlati dekoraciji prevleke pa knjige z vsaj malo podobno vezavo knjižnični fond frančiškanske knjižnice ne vsebuje, zato bi bilo zanimivo poiskati pripadajočo serijo zvezkov v katerem od drugih knjižničnih fondov.

SLIKA 2: Vezava FSLJ 20

PRIMER SKRAJŠANEGA KODIKOLOŠKEGA POPISA: DIMENZIJE IN DEKORACIJA

Belo galunsko usnje prek lesenih opor. Višina hrbta: 172; dimenzije: 172 x 13 x 49. Sprednja in hrbtna platnica sta identično dekorirani. Tri slepe črte tvorijo zunanji okvir širine 3 mm. Sledi približno 45 mm široka bordura iz vzorca, ki je identičen tistemu na robovih platnic. Tri slepe črte tvorijo notranji okvir. Ta je razdeljen na tri polja. Zgornje in spodnje sta identično dekorirana z dvema skoraj dotikajočima se trikotnima listnato-vitičnima ornamentoma, ki rasteta iz leve in desne stranice. V središču notranjega dela je rombasta rozeta v vogalih pa so štirje zelo drobni cvetlični ornamenta (vrtnice).

Pot vezic na hrbtu je reliefno izbočena. Ob vsaki vezici sta na zgornji in spodnji strani dve slepo vtisnjeni črti. Na vrhu hrbta je z okroglo etiketo prelepljena rimska številka III napisana s črnilom. Med prvo in drugo vezico je rjava etiketa z zlatim napisom:

KRESLINxx

IN PROPOSIT

DAMNATAS

Na zadnji platnici sta približno 20 mm od roba s kovinskimi zakovicami pritrjena dva usnjena trakova (pasici), brez ohranjenih zapiral. Na robu sprednje platnice pa sta ohranjena dva kovinska zatiča.

6 Sklep

Štiriindvajset vezav iz sklopa membra disiecta, ki so bile vključene v pričujočo raziskavo, je le malo več kot desetina vseh "odstranjenih" vezav v knjižnici frančiškanskega samostana. Kljub temu so te enote kar dober pokazatelj značilnosti vezav v knjižničnem fondu. Med njimi so tako samostanske vezave s preprosto ali tipično dekoracijo, ki se pojavlja skozi daljša obdobja, kot tudi povsem "sodobno" dekorirane vezave in osamljeni primeri vezav, ki so v fond zašle po naključju, najbrž s katerim od redovnikov. Pri slednjih dveh skupinah je mogoče tudi v precejšnji meri slediti razvoju strukturnih elementov in dekorativnih stilov, ki sovpadajo z nekaterimi splošnimi trendi knjižne dekoracije v obdobjih, v katerih so bile izdelane.

Popolni vsebinski dvojniki pa tudi dvojniki obravnavanih vezav v knjižničnem fondu ravno tako pa tudi tisti izjemni primeri, ko knjiga predstavlja zvezek neznane ali manjkajoče serije, govorijo v prid dejstvu, da so bile izločene knjige morda res vsebinski dvojniki. Mogoče je, da je bila razlog za izločitev tega gradiva prostorska stiska, vendar menim, da to še zdaleč ni dovolj tehten razlog za takšno neplemenito dejanje. Zato sem po končanem popisu 24 obravnavanih fragmentov vezav membra disiecta kot posebno enoto namestila v razstavno vitrino knjižnice in upam, da je bila tako vsaj deloma popravljena krivica, ki se je zgodila tem knjigam iz tako zelo različnih obdobjih in krajev.

Citirani viri

1. Dolar, J. (2000). Knjižnica frančiškanskega samostana v Ljubljani. V *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (str. 434 - 445). Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja.
2. Foot, M. (1993). *Studies in the history of bookbinding: history of bookbinding*. Aldershot: Scholar press.
3. Golob, N. (1994). *Srednjeveški kodeksi iz Stične: XII. Stoletje*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
4. Golob, N. (2002). Kadelne iniciale v dveh volumnih frančiškanskega graduala. V *Zbornik za umetnostno zgodovino. n.v. (series nova XXXVIII)* (str. 152-183). Ljubljana: Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo.
5. Lesar, M. (2000). Nekdanji ljubljanski frančiškanski samostan, njegova arhitektura in oprema. V *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (str. 149-200). Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja,

6. Slokar, I. (1972). Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732. V *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja* (str. 55-112). Ljubljana: Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega.
7. Ožinger, A. (2000). Frančiškanski samostan v Ljubljani od preselitve leta 1784 do leta 1903. V *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (str. 201-219). Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja.
8. Usenik, S. (1999). *Frančiškanska knjižnica v Ljubljani*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Drugi uporabljeni viri

Prepisi uradnih listin hrvaško-kranjske frančiškanske province za leta 1748-1766 [rokopisno gradivo].

Sonja Svoljšak je študentka magistrskega podiplomskega študija na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Naslov: Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: sonja_svoljsak@hotmail.com)